

ОСОБЕНОСТИ НА ВЪЗПИТАТЕЛНАТА СРЕДА В ТУРСКОТО СЕЛСКО СЕМЕЙСТВО

Иван Иванов, Тодорка Стоянова

SUMMARY

The purpose of research - to give the analysis educative environment in turkish rural family from region of Shumen. The research is made from the help of the questionnaire "ASV". The analysis is made for Influence of the factors education of the parents, gender of children, consecution of children, number of children in families, number generation in families, income of family.

ПОСТАНОВКА НА ПРОБЛЕМА

Съвременното българско население е разнородно. Турците са значителен дял от него - според данните от последните преброявания те са около 8,5%.

По българските земи те се заселват след края на XIV век, пристигайки като завоеватели и поробители. Представяват пъстра етническа и расова картина - множество тюркски племена, арабски племена, ислямизирани християни от различни етнически групи, включително част от българското население. С течение на времето стават по-хомогенни, но и до сега вътрешните различия са големи.

В религиозно отношение са мюсюлмани с малки изключения.

Турците говорят на диалект на турския език, който се различава от съвременния книжовен турски език. Това поражда трудности при усвояването му от децата.

През 1985 г. беше предприета акция за насилствено българизиране - т.н. «възродителен процес» - промяна на имена, забрана на всички елементи на културата и традициите на официално и битово ниво. След краха на тоталитарната комунистическа система отнетите права и свободи бяха възстановени.

През последните години тече процес на консолидация на етноса, мобилизация, изтъкване на етно-диференциращите маркери. Силно е медийното влияние на турската спътникова телевизия и радио.

Турците основно се занимават със селско стопанство и живеят в села и малки градове. В имотно отношение не са еднакви - в Северна България живеят в едни от най-плодородните земи, а в Южна - обратно.

Отношението на българи и турци на битово равнище никога не е стигало до крайности, въпреки езиковата и верска несъвместимост, както и образа на поробителя. Това е факт дори през войните от 1912-13 г.

При турците, както и при останалите етноси, населяващи България може да се говори за традиционно и нетрадиционно семейство. Среща се, макар и много рядко и трети тип - аномирано.

Традиционното семейство, обикновено е многолюдно и се състои най-малко от 3 поколения роднини и близки, образуващи често голям род. Влияние върху детето имат не само майката и бащата, но и останалите близки, като всеки има своето място според възраст, пол, и влияние. Ефектът от това влияние зависи от това доколко заедно живеят роднините (най-силен на село).

Атмосферата в такова семейство е повлияна от традицията и религията. Всяко дете на което е отредено да расте в такъв вид семейство има своето място в него и то се определя в зависимост от неговата

възраст, пол, «пореден номер». В голямото и пълно традиционно семейство цари дух на страхопочитание, уважение, безпрекословно подчинение на старите и всичко това се определя от финансовата зависимост на родителите.

Нетрадиционно семейство. Основно се среща в градовете Семейството най-често е от нуклеарен тип. В него двамата или поне един от родителите е с висше или полувисше образование. Такива се и повечето смесени бракове.

Най-характерно за тези турски семейства е категорично етническо самоопределение, но с осъзнат стремеж да живеят като доминантния етнос (българи) и същевременно да съхраняват ценностите на своя. Ясно осъзнатият стремеж на тази семейства да се наложат както сред доминантния етнос, така и сред своя ги прави много сплотени, амбициозни и твърде чувствителни.

Аномиращо се или вече аномирано семейство. Характеризира се с безработица, малък или никакъв интерес към образованието, просене, проституция, алкохолизъм, наркомания, скитничество... Децата са свидетели на семейна агресия и физически тормоз. Това оказва влияние върху тяхното психично здраве и понататъшното им поведение в обществото.

Данни за особеностите на турските семейства у нас, изследвани със същата методика може да се видят и в други наши публикации [2;3;4]. Най-важният извод от тях е, че турското семейство има "твърд" стил на възпитание: съотношението на строгост към либерализъм е 2,25 към 1. Твърде често отношението към детето е определено от контрола, строгостта и забраната, които се срещат в доста турски семейства в по-силна от необходимата степен (съответно в 18,66% от семействата, 44,78% и 50%). Заедно с това, обаче често се срещат и случаи на либерализъм: завишено удовлетворяване на потребностите на детето (17,16%), недостатъчно количество забрани към детето (19,40%), недостатъчна строгост при наказание (14,93%). Турското семейство е с висока педагогическа култура: липсват случаи на съперничество между родителите, възпитателната неувереност е на ниско ниво - 5,49%. Установихме и, че по скоро може да се говори за два типа турско семейство - традиционен и либерален.

Силна е тенденцията за предпочитане на традиционните мъжки качества - 66,42%.

Турското семейство е силно невротично (неадекватни родителски чувства, фобия от загуба на детето). Извънредният невротизъм формира 4,73% от семейната атмосфера. Към това трябва да се прибави и фактът, че то е и семейството с най-много и силни неправилни нагласи - 18,84%.

ИЗВАДКА, МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИКА

Изследвани са 50 турски семейства от с. Ясенково, община Венец, област Шумен през 1995 г.

Селото се намира на 40 км. северно от Шумен. В момента (1995) в него живеят 3025 етнически турци. Около 400 са в ученическа, а 500 - в пенсионна възраст.

В изследването е използван Въпросник "АСВ" на Э.Г.Эйдемиллер и В.В.Юстицки [5], предназначен за диагностика на нарушенията на семейните представи и проявленията им във взаимоотношенията между родители и деца; нарушенията на интеграционните механизми в семейството; нарушенията на системата за взаимно влияние на членовете на семейството; нарушенията във взаимоотношенията на детето и родителите му.

Въпросникът съдържа 130 айтема, обединени в 20 скали. От тях 14 са полярни - (7x2) и останалите 6 - не. Всяка скала е свързана с някаква неправилна насока на семейните взаимоотношения. В скалата е включена и критична граница. Ако се достигне и надхвърли, следва, че съответната особеност е налице в семейството. В идеалното (“нормално”) семейство няма нито една от тези особености. [1]

Скалите са следните: **(К+)** Завишен контрол над детето; **(К-)** Недостиг на контрол над детето; **(У+)** Завишено ниво на удовлетворение на потребностите на детето; **(У-)** Недостатъчно ниво на удовлетворение на потребностите на детето; **(З+)** Завишено количество забрани към детето; **(З-)** Недостатъчно количество забрани към детето; **(С+)** Извънредна строгост при наказание; **(С-)** Недостатъчна строгост при наказание; **(Т+)** Завишено количество и трудности на задълженията на детето; **(Т-)** Занижено количество и трудности на задълженията на детето; **(ПМК)** Нагласа на родителите за предпочитане на мъжките качества; **(ПЖК)** Нагласа на родителите за предпочитане на женските качества; **(НРЧ)** Неразвитост на родителските чувства; **(РРЧ)** Разширение на сферата на родителските чувства; **(ФЗ)** Фобия от загубата на детето; **(Н)** Непоследователност във възпитанието; **(ПДК)** Предпочитане на детски качества; **(ВН)** Възпитателна неувереност на родителя; **(ПНК)** Проекция в детето на собствените нежелателни качества; **(ВК)** Липса на единни педагогически изисквания, съперничество между родителите.

РЕЗУЛТАТИ

Изложени са в следната таблица:

СК.	%	СК.	%	СК.	%	СК.	%	СК.	%
К+	25	З+	67	Т+	17	НРЧ	5	ПДК	8
К-	3	З-	26	Т-	19	РРЧ	5	ВН	18
У+	23	С+	60	ПМК	89	ФЗ	9	ПНК	2
У-	9	С-	19	ПЖК	2	Н	4	ВК	0

При полярните скали прави впечатление силното доминиране на завишеният контрол над детето (К+ над К-); завишеното количество забрани към детето (З+ над З-) и извънредната строгост при наказание (С+ над С-). Това се съчетава с тоталната нагласа на родителите за предпочитане на мъжките качества (ПМК достига до 89%!). В същото време е налице и завишено ниво на удовлетворение на потребностите на детето (У+ над У-). Съотношението строгост / либерализъм е 3,16 : 1.

Родителските чувства са нормално развити - липсват крайности (неразвитост или разширение на сферата им); нивата на фобия от загубата на детето, проекция в детето на собствените нежелателни качества и предпочитане на детски качества е много ниско.

Ниско е нивото на непоследователност във възпитанието и възпитателна неувереност на родителя и особено впечатлява фактът, че не се среща липса на единни педагогически изисквания и съперничество между родителите. Това е доказателство за много висока педагогическа култура от традиционен тип.

ОБРАЗОВАНИЕ НА РОДИТЕЛИТЕ

Данните от изследването са изложени в следната таблица:

СК.	%	О	С	В	СК.	%	О	С	В
К+	25	33,33	13,33	53,33	ПМК	89	32,10	31,52	36,36
К-	3	50,00	50,00	-	ПЖК	2	-	100,0	-
У+	23	18,29	45,12	36,58	НРЧ	5	100,0	-	-
У-	9	50,00	50,00	-	РРЧ	5	42,73	57,27	-
З+	67	40,46	42,19	17,34	ФЗ	9	50,00	50,00	-
З-	26	43,77	56,23	-	Н	4	19,88	19,88	60,24
С+	60	43,59	36,73	19,68	ПДК	8	23,04	76,96	-
С-	19	25,37	29,85	44,77	ВН	18	15,60	31,06	53,34
Т+	17	36,17	42,55	21,27	ПНК	2	-	24,81	75,19
Т-	19	25,37	29,85	44,77	ВК	0	-	-	-

Влиянието на образованието на родителите при определянето на възпитателната стратегия на семейството е голямо. Най-ясно изразена е тенденцията по отношение на строгостта на наказанията: с нарастването на образователното ниво тя намалява (расте процента на С- и намалява на С+). Засилва се честотата на проявление на случаите на занижено количество и трудности на задълженията на детето (Т-), както и на непоследователност във възпитанието (Н) и възпитателна неувереност на родителя (ВН), предпочитане на детски качества (ПДК), проекция в детето на собствените нежелателни качества (ПНК).

За родителите с основно образование е характерен недостиг на контрол над детето недостатъчното внимание, силна строгост при наказание, което му се отделя (недостатъчно ниво на удовлетворение на потребностите на детето), неразвитост на родителските чувства, силна фобия от загубата на детето, но и слаба непоследователност във възпитанието, възпитателна неувереност, и проекция в детето на собствените нежелателни качества.

Родителите със средно образование в много отношения заемат място между двете крайности. По характерно е, че те са с най-високо ниво на завишено удовлетворение на потребностите на детето; завишено количество забрани към детето; завишено количество и трудности на задълженията на детето; разширение на сферата на родителските чувства; предпочитане на детски качества. Най-ниско от всички останали е нивото на завишен контрол над детето и проекция в детето на собствените нежелателни качества.

Родителите с висше образование се характеризират със завишен контрол над детето, но и с недостатъчна строгост при наказание, занижено количество и трудности на задълженията на детето, непоследователност във възпитанието, възпитателна неувереност, проекция в детето на собствените нежелателни качества. Това се съчетава с най-малко случаи на завишено количество забрани към детето.

Като общ извод може да се отбележи, че семействата с по-ниско образование са от традиционен тип, а тези с висше образование - от нетрадиционен тип. По повечето си характеристики, те силно приличат на българските семейства.

Съотношението строгост/либерализъм е както следва: при родителите с основно образование 3,49 : 1; със средно образование - 2,46 : 1; с висше образование - 1,44 : 1.

ПОЛ НА ДЕТЕТО

Данните от изследването са изложени в следната таблица:

СК.	%	ЖЕНИ	МЪЖЕ	СК.	%	ЖЕНИ	МЪЖЕ
К+	25	84,00	16,00	ПМК	89	52,80	47,20
К-	3	-	100,0	ПЖК	2	50,00	50,00
У+	23	60,87	29,13	НРЧ	5	-	100,0
У-	9	44,44	55,56	РРЧ	5	80,00	20,00
З+	67	52,23	47,77	ФЗ	9	55,56	44,44
З-	26	44,50	55,50	Н	4	50,00	50,00
С+	60	48,33	51,67	ПДК	8	37,50	62,50
С-	19	68,42	31,58	ВН	18	61,11	38,89
Т+	17	52,94	47,06	ПНК	2	50,00	50,00
Т-	19	57,89	42,11	ВК	0	-	-

Възпитателната среда зависи от пола на децата.

Момчетата растат в среда със завишен контрол и завишено количество забрани. Характерно е високото ниво на чувствено: разширение на сферата на родителските чувства, фобия от загуба, завишено ниво на удовлетворение на потребностите на детето; както и възпитателна неувереност на родителя, свързана най-вече с количеството и трудността на задълженията на детето.

Момчетата растат в среда с недостиг на контрол, недостатъчно ниво на удовлетворение на потребностите и недостатъчно количество забрани към детето. Често се проявява и феноменът неразвитост на родителските чувства.

Специално трябва да се отбележи, че родителите са склонни да възпитават децата си в мъжественост, при това този подход е по-силно изразен спрямо момчетата, което е тревожно.

Съотношението строгост/либерализъм е както следва: спрямо момчета 3,45 : 1; спрямо момчета - 2,86 : 1.

ПОРЕДНОСТ НА ДЕТЕТО

Данните от изследването са изложени в следната таблица:

СК.	%	ПЪРВО	СЛЕДВАЩО	СК.	%	ПЪРВО	СЛЕДВАЩО
К+	25	60,00	40,00	ПМК	89	49,16	50,83
К-	3	100,00	-	ПЖК	2	100,00	-
У+	23	84,85	15,15	НРЧ	5	100,00	-
У-	9	66,67	33,33	РРЧ	5	50,00	50,00
З+	67	46,53	53,47	ФЗ	9	-	100,00
З-	26	42,86	57,14	Н	4	44,44	55,56
С+	60	38,12	61,87	ПДК	8	64,28	35,71
С-	19	82,14	17,86	ВН	18	100,00	-
Т+	17	56,25	43,75	ПНК	2	16,67	83,33
Т-	19	60,00	40,00	ВК	0	-	-

Първородното дете е естествен проблем пред семейството: то няма опит. Затова и са силни колебанията по отношение на контрола, удовлетворяването на потребностите, количество и трудностите на задълженията на детето (и по двете полярни скали показанията са по-високи). Родителите са неуверени, техните чувства са още неразвити.

Следващите деца се възпитават по подобие на първото и част от тези проблеми вече не съществуват. Появяват се други: забраните (по-често се срещат случаите и на З+ и на З-), извънредна строгост при наказание, фобия от загубата на детето, непоследователност във възпитанието, проекция в детето на собствените нежелателни качества.

Съотношението строгост/либерализъм е както следва: спрямо първородното дете 2,32 : 1; спрямо следващите деца - 4,53 : 1.

БРОЙ ДЕЦА

Данните от изследването са изложени в следната таблица:

СК.	%	ЕДНО	ДВЕ	ПОВЕЧЕ	СК.	%	ЕДНО	ДВЕ	ПОВЕЧЕ
К+	25	75,76	11,36	12,88	ПМК	89	38,16	26,72	35,11
К-	3	-	20,00	80,00	ПЖК	2	-	100,00	-
У+	23	72,99	8,76	18,25	НРЧ	5	75,76	24,24	-
У-	9	-	100,00	-	РРЧ	5	94,94	5,06	-
З+	67	20,55	29,04	50,40	ФЗ	9	-	29,17	70,83
З-	26	-	24,67	75,34	Н	4	-	10,53	89,47
С+	60	-	34,75	65,25	ПДК	8	-	46,67	53,33
С-	19	59,24	9,48	31,28	ВН	18	63,02	23,53	13,44
Т+	17	-	46,87	53,12	ПНК	2	-	100,00	-
Т-	19	55,06	7,93	37,00	ВК	0	-	-	-

Единственото дете много по-често се сблъсква със завишен контрол, завишено ниво на удовлетворение на потребностите, и занижено количество и трудности на задълженията, родителите му са неуверени като възпитатели и много често техните родителски чувства са или неразвити, или прекомерно разширени.

Семействата с две деца дават най-рядко случаи на прекомерен контрол, завишено удовлетворяване на детските потребности (и най-често занижено), недостатъчна строгост при наказание, занижено количество и трудности на задълженията на детето.

При семействата с повече деца има ясни тенденции, свързани с нарастването броя на децата в семейството: намалява възпитателната неувереност и случаите на неразвитост и разширение на сферата на родителските чувства и нарастват случаите на завишен контрол над детето и още повече на недостиг на контрол над детето, на извънредна строгост при наказание, завишено количество и трудности на задълженията, фобия от загубата на детето и непоследователност във възпитанието.

Съотношението строгост/либерализъм е както следва: в семейство с единствено дете 2,90 : 1; в семейство с две деца - 4,88 : 1; в семейство с три и повече деца - 2,73 : 1.

БРОЙ ПОКОЛЕНИЯ В СЕМЕЙСТВОТО

Данните от изследването са изложени в следната таблица:

СК.	%	ДВЕ	ПОВЕЧЕ	СК.	%	ДВЕ	ПОВЕЧЕ
К+	25	54,90	45,09	ПМК	89	51,12	48,87
К-	3	33,33	66,67	ПЖК	2	100,00	-
У+	23	53,19	46,81	НРЧ	5	60,00	40,00
У-	9	78,94	21,05	РРЧ	5	20,00	80,00
З+	67	55,22	44,78	ФЗ	9	50,00	50,00
З-	26	52,83	47,17	Н	4	25,00	75,00
С+	60	50,00	50,00	ПДК	8	26,67	73,33
С-	19	50,00	50,00	ВН	18	63,89	36,11
Т+	17	76,47	23,53	ПНК	2	100,00	-
Т-	19	55,26	44,74	ВК	0	-	-

Семействата, в които живеят повече от две поколения са с хипертрофирани родителски чувства, занижен контрол и по-често срещана непоследователност във възпитанието (известно е отношението на прародителите към внуците).

Нуклеарните семейства (с две поколения) се сблъскват с няколко фундаментални проблема: удовлетворение на потребностите на детето (завишено или недостатъчно?), забрани към детето (завишено или недостатъчно ниво?), количество и трудности на задълженията на детето (занижено или завишено?). По-често се среща възпитателна неувереност на родителя и проекция в детето на собствените нежелателни качества.

Съотношението строгост/либерализъм е както следва: в семейство с две поколения 3,32 : 1; в семейство с повече от две поколения - 3,00 : 1.

ДОХОДИ

Данните от изследването са изложени в следната таблица:

СК.	%	Н.	С.	В.	СК.	%	Н.	С.	В.
К+	25	25,61	34,16	40,24	ПМК	89	31,97	30,85	37,17
К-	3	33,33	66,67	-	ПЖК	2	100,00	-	-
У+	23	19,51	40,24	40,24	НРЧ	5	16,67	61,11	22,22
У-	9	52,17	47,82	-	РРЧ	5	9,52	28,57	61,90
З+	67	42,47	41,93	15,59	ФЗ	9	37,03	62,96	-
З-	26	38,15	51,31	10,53	Н	4	45,45	54,54	-
С+	60	41,07	36,31	22,62	ПДК	8	47,61	52,93	-
С-	19	20,00	55,71	24,29	ВН	18	12,86	40,00	47,14
Т+	17	45,65	36,96	17,39	ПНК	2	100,00	-	-
Т-	19	34,55	20,00	45,45	ВК	0			

Доходите на семейството, макар и относителен фактор оказват влияние на семейната среда. С нарастването им (Ниски - Средни - Високи) се увеличават случаите на завишен контрол над детето, завишено ниво на удовлетворение на потребностите му, разширение на сферата на родителските чувства, въз-

питателна неувереност на родителя; съответно намаляват случаите на завишено количество забрани към детето, извънредна строгост при наказание и завишено количество и трудности на задълженията на детето.

Съотношението строгост/либерализъм е както следва: в семейство с ниски доходи 4,04 : 1; в семейство със средни доходи - 2,25 : 1; в семейство с високи доходи - 3,97 : 1.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иванов,И. Методики за изследване на междуличностните отношения. Серия «Избрани методи за педагогическа и психологическа диагностика». № 5, Ш., 1999.
2. Иванов,И. Проблеми на интеркултурното образование.Ш., 1997.
3. Иванов,И. Семейна педагогика, Ш.,1998.
4. Иванов,И. Съвременното българско семейство като възпитателна среда. - Педагогика, 1997, №6.
5. Эйдемиллер, Э.Г., В.В. Юстицкий. Семейная психотерапия. Л., 1990.